

Jegyzetek

1. Vö. Császtvay István: Juhász Gyula és az 1914—18-as imperialista háború. Irodalomtörténet, 1951: 111—114. ll.
2. Szegedi Napló, 1918. október 29. — XLI. évf. 249. sz. 5. l.
3. Szegedi Napló, 1918. október 30. — 250. sz. 4. l.
4. A titkos irattár rendelkezéseimre bocsátásáért dr. Bálint Alajos kartársnak, a szegedi Móra Ferenc-múzeum igazgatójának tartozom köszönettel.
5. Szegedi Napló, 1918. november 28. — 278. sz. 2. l.
6. Vö. Bóka László: Juhász Gyula. Irodalomtörténet, 1951: 88 l.
7. Délmagyarország, 1918. december 31. VII. évf. 313. sz. 5—6. ll.
8. Vö. Süle Sándor: Juhász Gyula és a forradalom. Tiszatáj, 1951: 172—178. ll. — Garamvölgyi József: Juhász Gyula és a forradalom, 1917—1919. Irodalomtörténet, 1952: 186—221. ll.
9. Vö. Osváth Béla: Juhász Gyul, mint az 1919-es szegedi színház direktorium igazgatója. Irodalomtörténet, 1951: 231—235. ll.
10. Vö. még Bóka László: A másik Juhász Gyula. Csillag, 1952: 1113—1127. ll. — Bokor László: Juhász Gyula (1883—1937). Szabad Nép, 1952. április 7.

VITA

Hozzászólás két elbeszéléshez

A közelmúltban lezajlott irodalmi vita, a párt iránymutatása óriási segítséget jelent íróink és kritikusknak, minden dolgozónak, aki az irodalom ügyét a szíven viseli. Révai elvtársnak a Feleletről írott cikke, a vitán elmondott zárszava eloszlatta a homályt, és a korábbi megtorpanásoktól és heveskedésektől hol megnémult, hol túlfűtött irodalmi életnek egyenes, világos irányt adott, a *kétffrontos harc irányát*: harcot egyfelől a polgári, kárteköny, öncélú irodalom ellen, másfelől a valóság vérbő gazdagságát elhalványító sematikus irodalom ellen.

Ez az irodalmi vita azonban nem azért folyt le, hogy utána a kispolgári béke langy szelídségével egymás hibáira és tévedéseire fátyolt terít sünk; a régi hibákat és tévedéseket gyengéden elnézzük, az ezután elkövetendőket pedig eleve megbocsássuk. A párt segítsége ahhoz segítség, hogy — most már egyfrontban, a pártosság talaján — egyáltalán kritizáljunk, és jobban kritizáljunk; a marxista-leninista esztétika elvi alapján állva bíráljuk el, amit az író mond, és azt is, amit — nem mond. Követelmény, hogy az életet a maga fejlődésében, lényeges vonásaiban hűségesen és megragadó művészi erővel ábrázoljuk. Azt ábrázoljuk, ami a legfontosabb és a legmindennapiabb igazság — ahogyan és amivé alakul az ember, a környezet, a táj, a világ.

Mindezeket azért írtam le bevezetőül, mert a Tiszatáj mult évi nyári és őszi számában megjelent két elbeszélés hibái — Tóth Béla „A sintér“ és „Az orvosság“ c. írásairól van szó — a kétségbevonhatatlan erények és szerzőjük sok reményre jogosító tehetsége ellenére — *tipikus hibák*, tanulságaiból Tóth Bélán kívül valamennyi fiatal író okulhat. Az ítélőbíró tisztjét vonakodtam volna betölteni, de az általánosan jellemző gyengék mellett, hogy az írói felelősség és hivatás oly naggyá nőtt népünk szemében, nincs jogom szóltanul elmenni.

Vegyük előbb „A sintér“-t. Az elbeszélés azt mondja el, hogy a Horthy-rendszer megnyomorító rácsai közt a társadalmi kasztosodás is oly nagyfokú volt már, hogy egy falusi kutyapecér — ki melleleg félig hóbortos is volt — csak kalaplevéve állhatott meg az iskolaszolga előtt; a kutyapecérnek az a leghőbb vágya, hogy a község önkéntes tűzoltója lehessen, csak a felzabradalással, a szovjet katonák közvetlen segítségével válhatott valóra.

Mindezt pedig Tóth Béla — az itt következő jelzőim, az őszinte elismerés jelzői! csak rövidség okából zsúfolom össze — valóban rendkívüli hitelességgel, átélt és átgondolt emberábrázolással, sikerült párbeszédekkel, mélyen valóságként ható belső monológgal, a felhasznált művészi eszközök arányos összehangolásával, vérbeli íróra jellemző fölényvel és biztonsággal jelenítette meg.

Hogy jó véleménnyel vagyok Tóth Béla íráskészségét illetően, és ezt az iménti „tömény“ dicsérettel el is mondtam, nem azért tettem, hogy ezután — öreg kritikusai szokás szerint — annál nagyobbat „üthessek“ rajta. Ellenkezőleg. Éppen a Felelet körüli vita eszméiteteit rá bennünket, hogy ami szépen van megírva, de belül üres, az kétszer veszélyes. Egyszer azért, mert üres, másodszer pedig azért, mert éppen az írás művészisége képes elfedni ezt az ürességet. Dúrva és pontatlan hasonlattal: az ilyen írás valamiféle irodalmi „trójai faló“-nak mondható.

Tóth Béla írása ilyen? Részben igen, részben nem. Szándékaiban, törekvéseiben az elbeszélés harcos, felvilágosító akart lenni, és fel is villant benne a múlt rendszer egyik legnyomorultabb emberének típusa, a maga képtelennül csekély és ugyanakkor elérhetetlen magasságú vágyaival — sintér, aki tűzoltó merészkedne lenni! —, megalázása: mert visszautasítják, álmai teljesül be végül, mikor megérkeznek a felszabadítók.

Miért marad mégis az olvasóban hiányérzet? Hol hamisítódik meg — az író jószándéka ellenére — a valóság?

Véleményem szerint a főhiba ott van, hogy Tóth Béla nem a falu osztályai közötti tényleges harcot írta meg, hanem kiemelte a maga „érdekes“ figuráját, a sintért, és ennek részben belső vívódását, részben pedig a gazdasági helyzettől elszakított tűzoltó-rögeszne megvalósulásáért folytatott küzdelmét ábrázolta. Az történt, hogy az író a téma érdekessége: a sintér tűzoltó-komplexuma; rossz lóként rossz útra vitte. Tipikus-e az, hogy egy félig állati nyomorban és tudatlanságban élő ember, mint ez a sintér, az örülésig epekedik tűzoltóvá lenni? Lehet, hogy ilyen volt a valóságban, de *tipusnak torz, hamis*. Szocialista realista elbeszéléstől pedig nemcsak a hős tipikusságát, de még a hős pozitív voltát, a társadalmi haladás fővonalába eső és másokkal közösen vívott harcot is meg kell követelni. Nos, a sintér sem nem tipikus alak, sem nem pozitív hős. Pozitív hőssé az sem teszi, hogy egy-maga rohan a németek okozta tűz eloltására. Nem is kérdéses, hogy — mondjuk — a németek más kegyetlenkedése, gyilkolása, rablása közömbösen hagyta volna.

A típus eltorzulásának fő oka, hogy az alakból ki van emelve a belső érdekesség, és el van szakítva a saját valóságos társadalmi helyzetétől. És itt kell egy általános érvényű megjegyzést tenni. Arról van szó, hogy íróink egy része szívesebben ragad ki életelményeiből „érdekes“ alakokat, furcsa, nem mindennapi eseményeket, és a témát esetleg „megfejeji“ időszerű politikai mondanivalóval; mintsem hogy belefűrjék magukat a népelet központi, égető kérdéseibe, hogy a közelmúlt igazi történelmét megírják, hogy meg-rajzoljanak egy „mindennapi“ sztáhanovistát, egy helytálló honvédet, stb. Ennek oka kétségkívül egyfelől az, hogy nem ismerjük elég jól sem a szabadságáért harcoló, sem a szabadságát védő és szocializmust építő embert; másfelől viszont az is, hogy így „kényelmesebben“ el lehet kerülni a sematizmust, „könnyebb“ érdekesen írni arról, ami már magában véve is érdekes. A kritikai realisták a társadalom szörnyűségeinek a leleplezéséig jutottak el, — ehhez a kapitalista világ szörnyűségeit, tönkrement, torz jellegét mutatják be. Ez persze igen érdekes volt. A szocialista realista irodalom azonban nem elégedhet meg pusztán az érdekességgel, a leleplezéssel, a sintérszerű félemberek bemutatásával. Mi nemcsak általában akarunk leleplezni és lázítani — mi ezen felül mozgósítani, nevelni és határozott irányt akarunk mutatni. Ilyen a világ, ilyen kell legyen, ilyenekké kell válnotok!

Tóth Béla sintérje nem a harcos emberek útját, hanem a rögeszmékbe habarodott, a befelé élő, a társadalom egészéből kiszakított emberek útját járja. Tóth Béla sintérje nem nevel, csak megdöbbsent és elijeszt. Pedig közeletű igazság, hogy a múlttól és a múlt szörnyűségeiről is úgy kell szólni, hogy abból a jelen is értsen és okuljon.

A sintér alakjának elhibázott megformálása maga után vonta az eszmei és szerkezeti fogyatékoságokat. Minden a tűzoltóság körül forog, következőképpen a felszabadulás a sintérnek csak annyit jelent — az író szerint

—, hogy magára öltheti a tűzoltó-egyenruhát. A falu állásfoglalásáról a felszabadulással kapcsolatban annyit tudunk meg, hogy a parasztok „kiváncsiszkodnak” és „bámulják” a tűzoltó-ruhát először magára húzó sintért. Az eszmei hiba az írás kompozícióját is felborította. Az elbeszéléseben, mivel a sintér nem köznapifigura, az író sok teret kényszerült magára az előzetes jellemzésre szentelni, így a tényleges események — a falu felgyújtása, az oltás, a felszabadulás, a sintér tűzoltóvá válása — megkisebbednek, jelentőségük is lecsökken, majdhogynem „odabiggyesztett” befejezésnek tűnnek.

A sintér komplexum előtérbe tolása, tűzoltó központosítása, az *érdekes-ség hajhászása tehát oda vezetett, hogy a szándékolt eszmei tartalom; a felszabadulás óriási társadalom-átalakító hatása, szinte teljesen elveszett!*

A másik írás, „Az orvosság”, kisebb lélegzetű, kisebb igényű írás, úgynevezett tárcanovella. Dicséretes a szándék, hogy ebben az elhanyagolt, de igen fontos és hasznos, legnagyobb íróinktól is szívesen művelt műfajban is próbálgatja Tóth Béla az erejét. Viszont annál sajnálatosabb, hogy kevés sikerrel, — kevesebb tehetséggel, mint amennyit „A sintérről” lehet elmondani. Itt se a szófűzéssel vagy a stílussal van a nagyobbik baj, hanem mással: eszmei hibával.

A novella azt mondja el rövid történet keretében, hogy egy parasztember beteg gyermeke részére Amerikából vásárolt orvosság tulajdonképpen — szovjet gyártmány. Szerepel az írásban egy egyéniileg gazdálkodó paraszt meg a felesége, az orvos, aki becsapja őket, egy egyetemista meg egy kisdia, akik viszont felvilágosítják őket. És hogy ez megtörténhessék, Tóth Béla feltalál egy túlságosan is valószínűtlen történetet, amelyben a „főhős” dolgozó paraszt oly ostobának van ábrázolva, hogy az nem áll megszé a „régii jó békevilág” népszínműves alakjaitól. Mire volt ez jó? „A sintér” hibáinak ismerete után könnyen eligazodunk ebben az írásában is. Arról van szó, hogy Tóth Béla alapötletének keresztülvitelére szándékkal agyalt ki egy mesét (ha *egyszer* meg is történt, még sem tipikus, tehát: kitalálásnak minősül), és ennek érdekében „hősének” a szellemi képességeit Göre Gábor nivójára szállította le. „A sintérenél” ez úgy alakult, hogy a sintér, mint főhős, jellemének „érdekesége”, furcsaságának épségbentartása érdekében magát az eszmei tartalmat, a felszabadulás valóságos hatásainak a bemutatását „hanyagolta el” az író.

A végezetül összefoglalható, általános érvényű legfőbb tanulság az, hogy az *írónak a nép segítéséből, a nevelés feladatából kell kiindulnia, ettől eltérnie jöttányit sem szabad, sem a hős „érdekességének” megőrzése, sem az „alapötlet” sikere érdekében.* Ha az eszmei tartalom fővonalát odahagyjuk, elvész véle a pártosság is, és hiába pazarlódtak a művészi eszközök. Talán azt lehetne mondani, hogy ez a bírálat túlszigorú, és ezért igazságtalan egy fiatal író, ha hibás is, de nem használhatatlan írásaival szemben. Én azt hiszem, akkor cselekedtem volna helytelenül, ha mindezt elhallgatom. Tóth Béla okuljon a hibáiból — módja, tehetsége hozzá! Nekünk, kritikusoknak pedig nincs jogunk rá, hogy elvi kérdésekben engedményeket tegyünk. Az engedékenységtől, az elvi kapitulációtól — mint ma már látjuk — a polgári befolyások erősödtek. Elvi keménységgel, mely párosul a nép magasatos ügyének a szeretetével, az irodalom nagy feladata iránti hittel — edződik, fejlődik valójában az új írónemzedék és tesz eleget hazafias kötelességének.

BAJAI FERENC